

המהר"ל מפראג וחיבוריו

מאת יצחק יודלוב

מי חרש אשר לא שמע את שם הגדול של הגאון המופלא איש אלהים קדוש, כיש רבינו מהר"ל מפראג וללה"ה, אשר כל ניב שפתים ילאה להביע תפארת גדולתו, ואת רבבות נפלאות ואלפי ישועות שעשה לדורו בדרך עוזו. ומי עיור אשר לא ראה את אור חיבוריו הנפלאים אשר כלפיד יבער בחדרי לבות החוגים כם. וחיך מי לא טעם את הלך הדבש אשר תחת לשונו הקדוש [מהסכמת הה"ק ר' ישעיה מושקאט זצ"ל ל"מגילת היוחסין" של המהר"ל, וארשא תרכ"ד]

תולדותיו

רבי יהודה ליווא בר בצלאל, הידוע בשם המהר"ל מפראג, נולד בפוזנא (פולין) למשפחה מיוחסת של תלמידי חכמים שמוצאה מזורמיוזא. המהר"ל היה כנראה הרביעי מבין ד' אחים: אחיו הגדולים הם ר' חיים מפרידברג, מחבר הספרים "ספר החיים", "ויכוח מים חיים" על הלכות איסור והיתר רבאר מים חיים" על פירוש רש"י לתורה; ר' סיני, שהיה ריש מתיבתא בפראג ואחר כך אב"ד זיקלשבורג ומדינת מורביה, ור' שמשון שהיה אב"ד קרמניץ.

מקום לידתו של מהר"ל ידוע לנו מדבריו של אחיו ר' חיים, שבספרו ויכוח מים חיים מוזכר את פוזנא כמקום הולדתו. ר' שלמה לוריא (מהרש"ל) כותב שהכיר את משפחתו של מהר"ל

1. ליווא הוא ליב. המהר"ל נקרא גם בשם ליב בצלאל, על שם אביו, וידוע גם בראשי התיבות מהר"פ (מורינו הרב ר' ליב פראג). יש הקוראים לו בשם 'גור אריה', על שם ספרו. ראה למשל בשער הספר "בית אהרן" (מירוש לתחלת סאת ר' אהרן וליג ב"ד יהודה, ואלקטוא תקל"ח). המחבר כותב שם על עצמו: "נין ונכד להגאון גור אריה ר"ל. אך בהקדמה שם כתב באופן אחר: "נין ונכד להגאון הגדול ראש ישראל רבן של כל בני העלה מ"ו יהודא ליווא בר בצלאל". בשרת הרי"ה הישנות סי' ע"ז מובאת תשובה של מהר"ל החותם: "יהודה ליבא בא"א בצלאל. ר' יואל בעל הבר"ה קרא לו 'מהר"ל ליבא מפראג', בסי' ע"ז הר"ל, וגם בסי' כח. וראה עוד בענין זה דבריו של מ"ד צ"צ (להלן הערה 3). בק"ק פראג היה נקרא רבינו בשם 'הויכער ר' ר' ליב' (ר' מנחם קצנלבוטן, "יש מנחילך, ירושלים תשמ"ג, עמ' רכח).

2. כך נאמר ב"מגילת היוחסין" של המהר"ל (על המגילה ראה להלן, בהמשך). אמנם בשרת מהרש"ל סי' יב, ובספר "צמח דוד" מאת תלמידו של המהר"ל ר' דוד גאון (מהדורות מ' ברויא, ירושלים תשמ"ג, ע"מ 141-142) מזכירים את המהר"ל כבן השני, אך יתכן שהם מונים את הבנים לפי סדר חשיבותם, ואת ר' חיים הזכירו ראשון לפי שהוא הבכור. נראה שיש לסמוך בזה על מסורת המשפחה שהייתה בידינו של מחבר מגילת היוחסין. עניין זה עדיין אינו ברור.

3. ראה ויכוח מים חיים, כלל ד' דין ג', וראונו בימי חורפי שוהגים בזה היתר גמור בק"ק פוזנא מקום מולדתו... אכן בוודם נהגים לחתום... וכן נהוג שם דודי הגאון מוהר"ר (ר' יעקב ד"ל) (הדוד ר' יעקב אב"ד וורמיוזא היה

מפוזנא, שם היו מקורבים אל ר' יצחק קלייבר, זקינו של המהרש"ל, ואף היתה בוניהם קדושה משמחה.

מקובל שהמהר"ל נולד בשנת ע"ב. זאת לפי מגילת היוחסין של מהר"ל, שם נאמר שהמהר"ל נולד בשנת ע"ב. מכיון שתאריך פטירתו המדויק ידוע - התאריך נחקק על גבי התעתיק. והוא י"ח אלול ס"ט, הרי שנולד בשנת ע"ב. אולם תאריך זה הוא בעייתי, וזאת מכמה סיבות. ראשונה, היותו של מהר"ל, מספר שלמד בצעירותו אצל ר' שלום ש"ס, ר' חיים מפרידברג, המבוגר שבין אחיו של מהר"ל, שכנא למד, לדבריו, יחד עם ר' מלובלין (חותנו של הרמ"א) ואצל המהרש"ל, בישיבתו של ר' שכנא למד, בשנת ד"כ. משם איסדליש, הרמ"א. הרמ"א נולד בין השנים ד"ה-ר"ן, ואם מהר"ל נולד בשנת ד"כ, הרי שאחיו הבכור ר' חיים נולד לפחות בשנת רס"ח, והיה מבוגר מהרמ"א לפחות בשבע עשרה שנה. קשה לקבל שר' חיים למד בישיבה יחד עם הרמ"א כאשר יש ביניהם הפרש גיל כה גדול. על כן: המהרש"ל נולד בערך בשנת ע"ב, ואם כך הרי שר' חיים מפרידברג תלמידו של המהר"ל היה מבוגר מדנו, ולפחות היה בן גילו. נראית אמוא דעתם של הסבורים שיש לאחר את תאריך

אחיו של ר' בצלאל, אדיתם של אדיתם האחים. ושם כלל עז דין ה' "יכולני להעיד עדות נאמנה מה שראיתי מה קמטות בק' מזה עז מלוד".

4. שרת מהרש"ל סי' יז: "ואדיתם של הבנים האלוים (מהר"ל ואחיו)... היה כבוד ר' בצלאל ב'ר חיים ר"ל, והם להם שייכות מחמת משפחתם לאבי אבי הר"ל, מדן ונחנה הצדקנית. תשובה זו של מהרש"ל עוסקת במנין הדין שם ר' שמואל על משפחתו של מהר"ל.

5. מגילת היוחסין נכתבה על ידי אחד מצאצאיו של מהר"ל, ר' מאיר מערלש, שהיה סגור דדינא בק"ק פראג. ר' מערלש היה אביו-יקונו של ר' אלעזר מלעקלש, בעל "תשובה מאהבה". ר' אלעזר כותב עליו שהיה אדם גדול, "הלכו מביתו למן המאן בעל סם אביתם" ולמד בישיבתו של המן אביתם בקאליש) וחבר מירוש למגילת אבות. בשם "מגילת ספר", מראש המ"ע, מגילת יוחסין זו היא חיבור מיוחד במינו באותם ימים, ובמדרומה שאין דומה לה אצל מנהיגים אחרים. ענין כתיבתה ופרסומה נובעים מהרצון להתלוצץ באילן גדול ומיוחד כמהר"ל. המגילה נכתבה לבקשתו של ר' ישעיה כ"ץ, דין בבדיר (אחיו של ר' נפתלי כ"ץ בעל "סמיכת חכמים") שהיה אף הוא מצאצאיו של מהר"ל. אך מנהיג אחר מזה של ר"ם מערלש (כמי שרמזה להלן, הננוף של בעל סמיכת חכמים הוא מויווגו הראשון של מהר"ל. המגילה נדפסה במדברת צמורה בסוף סט' "מטה משה" על החזרה, מאת ר' משה ב'ר ישעיה כ"ץ, ר"ם דק"ק פרעמיסלא, מלקטת הק"א. אך ספק שלמכתב המגילה היו מסורות-משמחה על אבותיו ובכללם מהר"ל, אך עם זאת יש במגילת דברים הנפשים ובים ועל כן יש להשתמש בה בזהירות.

המגילה נדפסה במספר רבות. הנוסח המקובל הוא הנוסח שערך והדפיס ר' נח חיים לוויין בשם "מגילת יוחסין מרבינו... מהר"ל מפראג לנצח"ל לה חיבור לתולדות מהר"ל בשם "נבירות ארץ". הנוסח המקורי של המגילה מובלג מאוד ואין בו סדר, ועל כן ר' נח חיים ערך את המגילה ולמעשה כתב אותה מחדש. חיבורו נדפס לראשונה בשנת תרכ"ז, ושנית, עם הוספות, בשנת תרפ"ט. פאוחו יוטר נדפסה המגילה פעמים רבות, הן בפני עצמה והן כנספח לספרים אחרים, לציטוט בעיתונים ובהוספות (כמעט כל המהדורות של המגילה הן לפי הנוסח של ר' לויין). הציטוטים מהמגילה לחלק הם מהמהדורה הראשונה (יש לעיין כי מרבית הכותבים על מהר"ל לא ראו את הדפוס הראשון של המגילה, והדבר ניכר מדבריהם).

6. במגילת היוחסין מסופר שר' חיים ווידמן, זקינו של מהר"ל, גם הוא שלח את בניו ר' יעקב (אב"ד וורמייזא) ור' העלמאן ללמוד תורה במדינת פולין אצל המהרש"ל (רק את בנו הבכור ר' בצלאל, אביו של מהר"ל, נמנע מלשלוח לישיבה זו) והוא ודאי לא יתכן מצד סדר הזמנים. השגות נוספות על מגילת היוחסין ראו, למשל: הרב שלמה אגנלהרד, שיבושים נפוצים במגילת יוחסין, צמנות, גליון יב, תשרי, ע' ע-עא, ובגליון יג, תשרי, ע' ע'ז, קובץ בית אהרן וישראל, גליון קב, אב-אלול תשס"ב (להולדות בעל "סמיכת חכמים"), מאת ר' דוב בעריש וועבער, ושם, גליון קד, צמנות פאת ר' דוד נחמן רוטנר, ושם בספרו של האחרון "נצח משרשיש", מונסי תשס"ו, ע' חצ"ד-תקד.

לוי של מהר"ל בכער שנים: הוא נולד לא לפני שנת רפ"ב, ונפטר, אם כן, לא בן צ"ז שנים
אז כבן פ"ז שנים, לכל היותר.

לימודיו

על חינכו של רבינו ורבותיו נאמר במגילת היוחסין כי חותנו "שלח אותו על היוצאותיו ללמוד
בפרעמסלא אצל הגאון מהרש"ל". ספק אם יש יסוד לדיעה זו, שכן לא ידוע שמהרש"ל היה רב
או ר"מ בפרעמיסלא (המקורות המזכירים את רבנותו של מהרש"ל בעיר זו מסתמכים על מגילת
היוחסין בלבד). המהרש"ל הכיר היטב את משפחתו של מהר"ל, כאמור לעיל, ובאותה תשובה
הוא כותב: "האחים האלוים, האלוף המרומם החסיד ד"ה הר"ר חיים יצ"ל, וחד דעמו ארי
שבתורה הר"ר ליב יצ"ל, ושני מאורות מפיקים זו מהר"ר סיני וחד דעמו הר"ר שמשון יצ"ל, ובזמן
קרוב יורו כולם הוראה בישראל, כולם אנשי שם דסקיע שמייהר". המהרש"ל אינו מזכיר כאן
את המהר"ל כתלמידו. אולם מצד שני, גם את אחיו ר' חיים שבדאי היה תלמידו, אף אותו
אינו מזכיר בלשון של רב כלפי תלמיד. השאלה אם רבינו היה תלמידו של המהרש"ל, בשיבתו
במקום זה או אחר, עדיין סתוחה. מכל מקום בשום מקום בספריו הרבים המהר"ל אינו מזכיר
את רבותיו בשמותם. בספרו "דרש נאה לשבת הגדול" כותב המהר"ל "וכבר שמעתי בקבלה
מרבתי, אך אינו מורש בשמם של רבותיו אלה.

נישואיו

המהר"ל נשא אשה פעמיים. ר' חיים יאיר בכר, בעל "חות יאיר", מספר כי זקינו המהר"ל
נשא לאשה את אחותו של ר' יצחק חיות (שהיה אב"ד פראג בשנים שמ"ד-שמ"ז). מחבר הספרים
ר"מי יצחק", "פחד יצחק" רשיח יצחק". בהקדמה לספרו "יאיר נתיב" שבכתב-יד כותב בעל חות
יאיר נגד החילוקים והפסולים, שזקינו המהר"ל התנגד להם - אך לעומת זאת ר' יצחק חיות
תמך בהם בהתלהבות: "זקוני הגאון מוהר"לם [ר' ליב פראג, הוא המהר"ל] היתה לו לאשה
אחות מהר"ח [ר' יצחק חיות] הלב"י. אביו של ר' יצחק, חותנו של המהר"ל, היה ר' אברהם
חיות "פנע חסיד" פרוכניציה - מן המחברים שהתיישבו בפראג, והתפללו בבית הכנסת הישן
ר'אלטשול, להבדיל מבית הכנסת הישן-חדש, "אלט-נאי שול". זיווג זה הוא זיווג הראשון של

2. קשה לאתר יותר את הארץ לידותו של מהר"ל, מכמה סיבות: למשל, בתשובת מהרש"ל הל"י סי' יב, כותב
המהרש"ל על עצמו "האמת שלא הגעתי עדיין לכלל זקנה, אבל יניק אני". מלשון זו נראה שמהרש"ל היה בעת כתיבת
התשובה לכל היותר כבן שלשים. כלומר, התשובה נכתבה לכל המאוחר בשנת ש"ל, אם המהר"ל נולד בשנת רפ"ב,
הרי שהיה אז בן י"ח. דבר זה מתקבל על הדעת, שכן המהרש"ל כותב בתשובה זו על ארבעת האחים - מהר"ל ואחיו
- בלשון זו: "ובזמן קרוב יורו כולם הוראה בישראל, כולם אנשי שם". הרי שהיו אז בגדר ד"ח אך במל צעיר. אולם
אם המהר"ל נולד מאוחר יותר, הרי שהיה בשנת ש"ל ממש נער, וקשה לומר שבגיל כזה יכתוב עליו מהרש"ל בלשון
זו (לפני כן, באותה תשובה, הוא כותב על מהר"ל "ארי שבתורה" - ראה להלן). למעשה, מכמה וכמה מקורות נראה
שמהר"ל נפטר בגיל מבוגר, וקו ושבע ימים.

3. ר' יצחק חיות היה מהמחזיקים בשיטת החילוקים והפסול, בניגוד גמור לדרכו של המהר"ל. בהקדמה לספרו
"מני יצחק", קראקא שכ"א, כותב ר' יצחק כי לתלמיד חכם "חדוד חילוק פלפול אשכנזי טוב ויפה". הוא מקונן על
ירידת כבוד התורה "מעת שנשתנו סדרי למוד הישיבות והחיזוד בשערים, ונחלש קול יעקב ופלפול", "ותרדלל פלפול".
(וראה מה שכתב עליו בעל חות יאיר במקום המצויין בהערה הבאה, ובשר"ת חות יאיר סי' קכד).

4. מההקדמה נדפסו בכתב-העת בכורים, שנה א, תרכ"ה. הקטע המצוטט בעמ' 6.

המהר"ל חתנו הידוע של רבינו, ר' יצחק כ"ץ, שממנו משתלשלת שלשלת גדולה של

למהר"ל, נשא את שתי בנותיו של מהר"ל מזיווג זה¹⁰.
בזיווג שני נשא המהר"ל את מרת פערל, בת ר' שמואל יעקב, אחד מעשירי פראג.

נקרא "ד"ר שמעלקא". פרטים על נישואין אלו מוסר ר' מאיר פערלש במגילת היוחסין¹¹.
לא נזכרים כלל נישואיו הראשונים של המהר"ל, ומדבריו של ר"מ פערלש משתמע כי מהר"ל
היתה זיווג היחיד של רבינו - ואין כן הדבר. על כל פנים, ר"מ פערלש מספר שבעת ימי
הללו היה המהר"ל בן ל"ב שנים, ויש לו סיפור ארוך - ששמע לדבריו מאבותיו - מדוע
שנים רבות כל כך עד אשר נשא אשה¹². הסיפור הוא מעשייה נאה לכשעצמה ואומרת
למהר"ל המתגלה כאן במידותיו הנאות, אולם קשה לקבל את הדברים. מה עוד שהמהר"ל
מנה את המאחרים לישא אשה מאריך בנותם של הרווקים (נתיבות עולם, נתיב המהר"ל
פרק ב ונתיב כח היצר פרק ג). ואכן, בסדר היחס שכתב ר' אלעזר פלקלש, בעל שרית¹³
מאהבה, נאמר שמעד אמו הוא ממשיכת פערלש, וין ונכד לזוגתו השניה של מהר"ל¹⁴.

פערל נפטרה ביום י' באייר ש"ע, ומונחתה לצד בעלה המהר"ל¹⁵.

רבנות

המהר"ל שימש ברבנות כנראה ארבע פעמים: בפעם הראשונה במדינת מעהרן (מודניץ)
השלישית במונצא והאחרונה בעיר פראג. מקום הרבנות השניה אינו ברור. בשנת ש"נ נבחר

10. בשו"ת "דעת השו"ר" סי' לא כתב ר' אברהם שמואל בנר (וקינו של ר' חיים יאיר בנר) לר' מנחם מנחם
היות בו של ר' יצחק היות: "אחשבו, מידע להיות מחותני... מהר"ו מנחם מאניש". ר' אברהם שמואל בנר
את בנותיו של המהר"ל, מרת חנה, בתו של ר' יצחק כ"ץ חתן המהר"ל. בתשובה הל' ר' אברהם שמואל בנר שכן
את ר' מנחם מאניש היות לנישואיו. "לפקודי להתעלם עמי על שמחתו באהבה". ר' מנחם מאניש היה אבד וחסד.

11. הנה לשינוי של ר"מ פערלש.

12. ידועתו מצביחה שבהיות לר' שנה ושנא אשה על פי משנה. אשר נשדך עם בת הקצין כבר שמואל כי יצק
אשר היה גדול בזהו בעדיו הנפיש ובכד וקצין למלכות. היה וקרא בשמו ר"ן שמעלקא. ושלח אותו על הנהג
למדין בפרטמלא אצל הנצחן ביהרש"ל... וינצח"ס פנע ארבעה שנים רעים מה פראג ונתחנך האיש עי
לא נשאר לו בלתי נדח... והבט להתקן שלו שאי אפשר לו לצאת י"ח [יד חובתו] ואינו רוצה לעזוב ה"י. והת
לו רשות לעשות שדוך אחר כבוד בעדיו. והשוכח היתה אליו, שאם רצתו שלא לעזוב כזה יעשה הוא שדך
התחלה עם בתי ואחרי יד הוא מה לעשות כבוד בעדיו. ולא יכזב באמונתו, רצתו לחשדת ה'. והכלה עשה
לעצמה מנהג למכור להם ושארי מעשה אופה... ובא פרט אחר חוכב המוס ודומה כידו יתחב הריבה למך כו
לחם וקצתו. ורצתו לרבות כבוד. או אחזה אותו התכלה ברסן המוס ובכחה לפניו והתחננה לו כי כחלה עת
היא ראביה ואמה וקנים ומפרנסת אותו כמעט התנה הנה, על כן אל ינול הלחם ממנה. ענה אותו הפרס ואמר
הנה אחתי הרעבן שנה ב' ימים לא סעמתי להם ואיך אמות ברעב. הנה נא לי על סוסי סאטאזי סוך. אהן לך
למשכן המנהג הכבוד להם. ואם לא אביא לך השני פנים תמורת הלחם תוך כ"ד שעות מכ לך הכנר תמורת הלחם
וכן עשית. ולימים רבים פתחו הבני ונמצא בין כל דף ודף מלא דינרי זהב. או כתב ושלח להתקן שיכיר על
התחנה, כי העשיר כנס אשר נעשה לו. ואו היתה הכלה כח כ"ח שנה והתקן כן ל"ב שנה. והיא היתה נקראת
בשמה פערל.

13. ר"א פלקש כותב על וקינו, אם אמר, שהיתה ממשיכת פערלש: "ותמשחה וקראת בשם פערלש כי המה מנה
בניו של הנאון מאור העולה פוהר"ל מפראג ואשתו השניה של הנאון פוהר"ל הרבנית מ' פערל, וקראו לבניה אשר
ילדה לו על שמה בני פערל. ראה: 1804, 37, MGWJ, Flekeles, R. Eleasar Der Stammbaum des
p. 388.

14. נוסח מצבתה ראה: א' פונלש, כתובות פנים העלמין היהודי העותיק בפראג, ירושלים תשמ"ח, עמ' 272 מס'
D Kaufmann, Der Stammbaum des R. Eleasar Flekeles, MGWJ, 37, 1804.

ראש הישיבה ואב ב"ד על כל מדינת מעהר" ושימש בתפקיד זה כעשרים שנה. כך כותב המחל'ל: "בדרך כלל רבנות המדינה של מורביה היתה קשורה ברבנות של קהילת ניקלשבורג, ומקום מושבו היה באחת הקהילות האחרות שבמדינה". על כל פנים, בתולדות קהילת ניקלשבורג אין זכר לכך שמחל'ל היה רבה של קהילה זו¹⁴.

מפעולותיו של רבינו במורביה ידוע כי חיקן תקנות לשמירת המצוות, להיוזק לימוד התורה ולאירוגן הקהילות, וכן להגבלת המותרות בבגדים ובתכשיטים. במיוחד נאבק בנהג שהיה נפוץ שם, שלא לחזור בשתיית יין נסך (סתם יינם). בין השאר חיקן שני "מי שברך, האחד כנגד השותים" (סתם יינם) והשני עבור "כל השומרים פיהם מלדבר שייחת חולין בבית הכנסת", וכן תפילת "יהי רצון כנגד מלשינים. גם לאחר שעזב את מורביה היתה מצודתו פרוסה על המדינה והקהילות פנו אליו לתקן תקנות עבונ". מחל'ל חזר והתריע שוב ושוב על איסור יין נסך, בספרו גבורות השם ובדרשה על התורה והמצוות שנדפסה בשנת ש"ב.

כאמור, בשנת של"ג בא למראג והרביץ שם חורה בבית המדרש שייסד. ר"ד נאנו מספר (צמח דוד, עמ' 145-146): "אח"כ בא הנח לק"ק פראג בשנת של"ג והעמיד תלמידים ויסד בית יער לחכמים, הוא בית המדרש הגדול הידוע הנקרא קליון. והרביץ חורה בתוכו אחד עשר שנה. ואחר זה עוד ארבע שנים"¹⁵. מלשוננו של נאנו נראה שלא היתה זו ישיבה לערים או בחורים אלא מקום לימוד לתלמידי חכמים. באותה שנה גם עיבד והשלים את התקנות של החברה קדישא של ק"ק פראג¹⁶.

14. צמח דוד, עמ' 145. נאמר שם כי בשנת של"ג חזר המחל'ל ממורביה לפראג, אחרי שהיה שם כעשרים שנה. משמע שהתחיל בכהונתו בשנת ש"ב.

15. ר"מ פערלש במחל'ל היוחסין אינו מזכיר את הרבנות בניקלשבורג אלא רק את הרבנות במדינת מורביה. זאת לעומת הרבנות של אחיו ר' מיני, שעליו כותב פערלש "נתקבל לארץ ור"מ דק"ק ניקלשבורג וכל מדינת מעהר".

16. ראה ר' י"ז כהנא, המחל'ל פמרג במעהרין, בתוך: במישור, גליון עז, ט"ו באב תש"א, עמ' יא-יב. אב"ב כהנא מסתמך על נוסח של מחל'ל היוחסין שנדפס על ידי ר' יוסף כהן-צדק בכתב-העת "הנסר", שנה ד', תרצ"ד, גליון 26, עמ' 110. שם נאמר "ונרגז (מחל'ל) נשיאות בכל מדינות מעהרין ובפרוסניץ ומה פראג יותר מחמשים שנה (נאח) במקום: "בכל מדינת מעהרין ובפומן ומה פראג, כפי שנדפס בדפוס הראשון של המחל'ל ובמהדורות האחרות. על פי זה כהנא מניח שמקום מושבו של מחל'ל במורביה בשנים ש"ג-ש"ל היה בפרוסניץ (כפי היהודים: פרוסניץ). אחת הקהילות החשובות שבמורביה. אך כל עניין רבנותו של מחל'ל בפרוסניץ יסודו במעות. נוסח המחל'ל שם מביט על המהדורה הראשונה של מחל'ל היוחסין, זו שנדפסה עם הספר "מטה משה". לא היה לפני מערכת הנשר מקור אחר של המחל'ל, מקור עצמאי שאינו חלוי בדפוס הראשון של המחל'ל. ובכן, בדפוס הראשון התיבה "ובפומן" משוונת והאותיות אינן ברורות. מסתבר כי כהן-צדק קרא בטעות "פרוסניץ" במקום "פומן". בכך גם מתעוררים דבריו של ב' וואכשטיין אודות מקומות רבנותו של מחל'ל ותאריכיהם, דברי וואכשטיין מוכחים אצל ר"ז כהנא, עיי"ש. דבריו של וואכשטיין במאמר שלו, עמ' 178 הערה 4, מוטעים לגמרי.

17. ראה ר' אברהם עובדיה, "האוי שבחכמי פראג", ירושלים תשס"ב, עמ' לח-מג. ר"ז כהנא, ניקלשבורג, בתוך: ערים ואמות בישראל, חלק ד', ירושלים תש"י, עמ' 262, י' היילפרין, תקנות מדינת מעהרין, ירושלים תש"ב, ס"י ק"מ (עמ' 59-60) וס"י ורלב ורע"ג (עמ' 89). ראה גם שם עמ' 55 הערה 5 ועמ' 67 הערה 7. ה"מי שברך" לנותרים ביין שאסרו חכמים התקבל בקהילות רבות, ועוד בחיי מחל'ל הועתק ב"ממורכור" של קהילת ווינא. ראה קרית ספר, מ', תשל"ה, עמ' 543 ס"י ב.

18. המשפט האחרון אינו ברור, ונחזור אליו בהמשך הדברים.

19. נוסדה נוסדה בשנת שכ"ד על ידי ר' אליעזר אשכנזי בעל "מעשה השם", ובשנת של"ג נתחדשו התקנות על ידי ר' אהרן ספר "זכרון ליום אחרון" (תפילות והנהגות לחברה קדישא), חלק א, פראג תקס"ח, בהקדמה בשנת

המהרל פרסם את ספרו בשלושים השנים האחרונות של חייו הארוכים. כפי הנראה, כשהחל להדפיס את הספרים כבר הייתה משנתו סדורה בידו ותאריכי הפרסום אינם מלמדים זמן חיבורם של הספרים; כבר בספריו המוקדמים יש המניות ורמזיות לספרים שנדפסו ויחול. למשל, בספרו הראשון "נור אריה" יש מובאות מדבריו בגבורות ה' וברוך ה' שנדפסו שנים אחר כך. דוגמה נוספת לכך הוא ספרו "באר הגולה": המהרל בתוכה שם דבריו של ר' עזריה מן האדומים בספרו "מאור עינים", ומלשונו נראה שהספר מאור עינים נדפס אלו זה עתה, בעת כהיבט הדברים. אך מאור עינים נדפס בשנת של"ד ובאר הגולה נדפס

- "סדר השבת ונקרא ספר הגדולה", על בריאת העולם.
 ב. "סדר הפסח", והוא הספר "גבורות ה'".
 ג. "סדר מתן תורה" - הכוונה לספרו "תפארת ישראל".
 ד. "סדר תשעה באב" - והוא ספר "נצח ישראל".
 ה. "סדר סוכות, נקרא ספר ההוד".
 ו. "סדר ראש השנה ויום הכפורים ונקרא ספר שמים וארץ".

מתכנית מקיפה זו יצאו לפועל שלושה חלקים: ג, ד, יתכן שהיבורים קטנים שהדפיס המהר"ל אחר כך (שלושת הדרשות) הם חלקים מחספדים הללו, שלא הוגיעו אל הדפוס בשלמותם. שני החיבורים על חנוכה ופורים "אור חדש" ר"ר מצוד, מן הסתם גם הם אפורים היו להשתלב בתכנית. בין כך ובין כך, לא ידוע אם חספדים שלא נדפסו גם לא נוחברו (לפחות לא בעריכת סופית) או שהיו בידי המחבר אך לא הספיק להדפיס אותם בחייו ואבדו. יתכן גם שבמשך הזמן המהר"ל חזר בו מתכניתו. סימן לכך הוא, אולי, חיבורו הגדול על אגדות הש"ס, שאינו נכלל בתכנית זו.

נחזור לדבריו של ר"ד נאנו, שהמהר"ל הרביץ תורה בבית המדרש הנקרא קלוין, "אחד עשר שנה ואחר זה עוד ארבע שנים". מה עניינו של ארבעת השנים הללו? המהדיר של "צמח דוד" מעיר כי יתכן שחסריות כאן כמה מילים, שעשויות היו להבהיר את העניין. על כל פנים, כנראה כוונתו של נאנו שאחרי אחת עשרה שנים היתה חפסקה, שבה לא שהה מהר"ל בפראג, ואחרי ההפסקה חזר לפראג למשך ארבע שנים. בהפסקה זו, בשנים שר"מ-שכ"ח, שימש כנראה מהר"ל ברבנות במקום אחר, מחוץ לפראג.

בשבת תשובה בשנת שר"מ עדיין היה בפראג ודרש בבית הכנסת החדשה. הדרשה נדפסה באותה שנה (נדפסה בשתי צורות: במהדורה בפורמט גדול ובמהדורה בפורמט קטן יותר). שם קשור הדבר לפסידתו של ר' יצחק מעלינו (מליניק), רבה של פראג, שנפטר בחודש אייר שס"ג אולי מילא רבינו את מקומו של הרב בדרשה זו. על כל פנים, לממלא מקומו של הרב הנפטר כאב"ד פראג נבחר ניסו של מהר"ל, ר' יצחק חיות. כאמור, רבינו עזב כנראה את פראג וקבל על עצמו עול הרבנות במקום אחר. לא ידוע היכן, האם חזר למקומו הישן ונעשה שוב רב במורביה או שעבר לעיר מולדתו פוזנא וקבל את הרבנות שם²². כותבי תולדותיו של מהר"ל מפלפלים בסיבות עזיבתו את פראג, בשנת שר"מ ומעם נוספת מאוחר יותר, ותולים את הדבר בכך שלא נתמנה לאב"ד בפראג כאשר נתמנה מקום הרב של הקהילה, אלא אחרים קבלו את המינוי (ר' יצחק חיות ור' מרדכי יפה). ספק אם יש ממש בהשערות אלו.

בין כך ובין כך, בשנת שר"ט היה המהר"ל בפראג, בשנה זו דרש שם "דרוש נאה לשבת הגדול", שנדפס באותה שנה. כמו כן נדפס בשנה זו בקראקא פירושו על מסכת אבות "דרך החיים", שמסירתו "להבין כל מדות טובות וישרות אשר הציגו חז"ל במסכת אבות". בספר גם תשובות להשגותיו ר' אליעזר אשכנזי, שהשיג בספרו "מעשה ה'" על דברי מהר"ל בספר "גבורות ה'". "דרך החיים" יחד עם "נתיבות עולם" שנדפס מאוחר יותר, הם שני חלקים של חיבור אחד והוא ביאורים למאמרי חז"ל.

²² הראשונה היא דעתו של וויכסטיין (ראה הערה 16). אך ראה עובדיה, עמ' נח-נ. וראה הערה 23.

המהר"ל נשאר בפראג עד שנת של"ב. בשנה זו, כפי שכותב ר"ד גאנז (עמ' 145):
אורניו הקיסר... הודלפוס יר"ה, ברוך חסדו ואמתו שלח וקרא אליו את הגאון מהר"ל.
בר בצלאל וקבלו בספר פנים יפות ושוהקוה ודבר עמו פה אל פה כאשר ידבר איש אל
ומהות ואיכות הדברים סתומים חתומים ועלמים הם. והיה זה פה ק"ק פראג כיום א'
שנ"ב.³⁴

המסתורין שבקשר שבין מהר"ל והקיסר, הדברים הסתומים חתומים ועלמים,
סמועיות ומעשיות על השיחה, וגם זיופים. נציין אחד מהם: קיימת רשימה שכתב, כביכול
ר' יצחק כ"ץ, ובה תיאור הפגישה עם הקיסר. הרשימה נמצאה כתובה, לכאורה בכתב
ר' יצחק כ"ץ, והיא מתחילה: "היום יום א' עשרה ימים לחדש אדר". ברשימה נאמר שהמפגש
לקח עמו לפגישה את אחיו ר' סיני ואח ר' יצחק. הכותב. לאחר תיאור מפורט ומדויק של
הכרעות ולחיצות חיד וכו' שהוחלטו בין המשלחת היהודית ואחד השרים של הקיסר, האנטי
לפגישה. הכותב אינו מגלה את תוכן השיחה בין הקיסר ומהר"ל, והוא מסיים: "ואם יגזור עלי
הוא ית בחיים לקח ושעת הכושר נגלה כל הדברים". הרשימה נדפסה לראשונה בעתון "המגיד"
(שנה כ"ג, תרל"ב, גליון 14 עמ' 163-164). על פניה נראית הרשימה מזויזפת, וכל הודע את שם
של האיש שהביאה לדפוס, החתום שם, יסכים שרחוק הוא מלהיות נאמן בכגון דא.

ג. יש המגלים שמהר"ל היה אב"ד פראג בשנים שס"ה (או שס"ט-ש"ל). בהוכחה לכך מציגים את התנהגות
שהלמידה של מהר"ל ר' יעקב מלך. כותב למהר"ל בקונטרס "יקום עדות ביעקב" רמסק על ענוגה. פראג שנת
במלך המלך. "שאלה את מורי אב"ד דק"ק פראג וראה לחל, ליד העדה (29). אבל בשנת שר"ד היה מהר"ל בפראג,
ואם כן השאלה ששאל ר' מלך את מהר"ל היתה קודם לכן. ומכאן שהיה אב"ד בפראג לפני שהיה אב"ד בפראג.

ההנהגה נוספת, לכאורה, שמהר"ל היה אב"ד ור"מ בפראג בתקופת מוקדמת (לפני שעבר לפוזנא בשנת ש"ב) אפשר
לראות במפורש של המקובל ר' דוד ממלוא "מנחם חור", שבכתב יד. למחבר זה היתה מחלוקת בענין מלוא אשכנז
במה שכתב במסד לוחל בית הכנסת. המחבר אסר את הבניה אך רבה של פרנקפורט, ר' אברהם נפתלי הורו שכן
ממך למחבר. המחבר כותב "וחלתי עצמי באילן העוזל הזקן מוטל בחדו הבאן ה"ה ר"י ואב"ד דק"ק פראג ה"ה.
המסד מאלף מהר"ל לבי יצ"ל ושאר אלימי ובויתיו שנקק פראג, הסכימו לאסור (ראה: כתבי יד בקבלה הנבנת
בבית המדרש האשכנזי והאחידניסטי ביירושלים, ירושלים תר"ץ, מס' 43, עמ' 108-109). המסד מגדל דוד נשלם בשנת
ש"ה, כמפורש שם בעמ' 108, ואם כן הדברים נכתבו לפני שרבינו עבר לפוזנא, וכבר אז הוא נקרא "ראש ישיבה אב"ד
דק"ק פראג".

אולם דבר זה קשה לאומרו, כי אם היה כן מן הסתם היה ר' דוד גאנז מודיע שרבינו לפני שנמנה לרב בפראג
מה אב"ד פראג, ומדבריו של גאנז נראה שעד אשר עבר לפוזנא היה מהר"ל רק ראש הקלויז בפראג. יתכן כי משום
בביתו והשיבתו של מהר"ל, שהיה ראש וראשון בפראג גם ללא חואר רשמי, נקרא בחואר אב"ד. הדבר עדיין סתם
ביותר.

34. הרב חירא כותב במספר "שם הגדולים" על מהר"ל: "קבלתי מרב אחד אשכנזי מעשה נורא שעשה על ידי מה
שעלו לו מחשבים, ופוח נמשך שובר עם הקיסר ביחוד כמו שעה וחצי ועשה לו כבוד גדול כמו שכתב בס' צמח
דוד".

35. ר' להשוות את נוסח הרשימה בדבר פגישתו של רבינו עם הקיסר ודולף לכתבים אמיתיים של ר' יצחק כ"ץ.
במק הקדמתו לשרת מהר"ם מירונבוניו שר' יצחק ערך וחביא לדפוס בפראג שס"ה, ודברים שכתב במספר "מענה דא",
פראג שס"ו. ההשוואה מעלה שמנונו של ר' יצחק כ"ץ בשני הספרים הללו מתאים לתקופה שבה נכתבו הדברים,
כלומר לשנים שס"ו ושס"ח, וסגנון הרשימה גם הוא מתאים לתקופתו שלו - לשנת תרל"ב.
הביא את הרשימה לדפוס שלמה רובין. לדבריו מצא אותה כתובה מעבר לשער לשער של עותק של מקראות גדולות,
מינך, ויניחא ש"כ. פגמתי של רובין בויוף זה מובנת מן ההערה שהוסיף שם בשולי הרשימה (אנב: לא

יורה של מקראות גדולות ויניחא ש"כ).
לא

כאמור, בשנת שר"ב עזב רבינו את פראג.

ר' גאנז (עמ' 146):

ועתה ביום ה' ר' אייר שני"כ לפ"ק שם [מהר"ל] פעמי מרכבותיו לק"ק פוזנא ונעשה שם ראש הישיבה ואב"ד שנית על כל גלילת גרוש פולין²⁹. ה' יאריך ימיו ושנתיו ועיניו החזינה מלך ביופיו ישפט עמים במישריים³⁰.

מצויה אגרת שכתב יהודי חושב פראג, בתלונה על ראש הקהל של פראג שלדבריו עשק אותו. האגרת נכתבה בחודש סיון שר"ב - כחודש לאחר שמהר"ל עזב את העיר. מאגרת זו עולה כי מהר"ל לא עזב את פראג מרצונו, אלא נאלץ לעשות זאת בגלל אותו ראש הקהל האלם שרדף אותו. זה לשון האגרת:

נדרף נדפתי מאיש עשיר ידבר עזת הקיף ואלוף כעירו ועשיר נדע בשערים... זה לו ט"ו שנים ראש הקהל ואימתו מוטלת על הבריות... ובעבור זאת הגאון מוה"ד ל"ב, אשר פנה הודו ויזיו מן העיר הזאת, החריס נדה... מן העולם הזה ומן העולם הבא את האיש הזה, כאמרו כי הרכה לדבר נגדו. והוא היה סיבה עיקרית שהוצרך להסדר מפה³¹.

ספק אם יש לקבל כמסוטם את דברי כותב האגרת, הכותב כבר לבו, ויש מקום להניח שיש בדבריו הגזמה. על כל פנים המהר"ל החל לשמש ברבנות בק"ק פוזנא עיר מולדתו, וכחג השבועות הראשון שהיה שם דרש ברבים "על התורה וסודה ועל העבודה... ובפרט... לנגד י"ן שאסרו חר"ל, כאמור בשער של הדיוש. הדיוש - למעשה שתי דרשות, אחת על התורה והשניה "על המצוות (איסור י"ן נסד), נדפס בפראג בשנה שאחריה, שר"ג. עוד נדפס בעת שהותו של המהר"ל בפוזנא ספרו "נתיבות עולם", ספר מוסר העוסק ב"נתיבות יושר ודרכי המדות המשובח אשר נמצאו בדברי חר"ל, ונכללו בו דברים קשים מאת המהר"ל ודברים מרבני הדור נגד מוציא שם רע על משמחות בישראל (נתיב הלשון פרק ט). כאמור, הספר הוא המשך לספרו "דרך החיים" ונדפס בפראג בשנים שר"ה-שר"ו.

בפוזנא באה אליו השאלה בדבר העוננה מק"ק בייטום. הנדון היה באשה שבעלה נעלם, וכנראה נרצח. נתקבלו עדויות של הגוי הרוצח ושל נשים אחרים וגם הוכרו בגדיו של הנעלם, ונתעוררו ספיקות בגדרי מסיח למי תומו ואם חיישינן לשאלה. המעשה אירע כנראה בשנת שס"ג או מעט קודם לכן (בשנה זו נתקבלו העדויות בענין זה). כמה שנים אחר כך הובאה השאלה

השימה זו הועתקה, כמות שהיא (מבלי לציין את המקור) במהדלת היוחסין מהדורת ר' נח חיים לוין, וראשא תרס"ט, עמ' 19-20. בתורה, ומכאן בהוצאת הבאות של המהדלה (במהדורה הקודמת של לוין, משנת תרכ"ד, עדין לא ידע, כמובן, על קיומה של הישיבה). לוין העתיק אפילו המסמט "מצאתי אצל ידיד... יעקב שפיגעל... מעבר לשער מראות גדולות וכו'. איש זה היה כמובן יידו של רובין ולא של לוין.

על דומים אחרים על שמו של מהר"ל, חלקם מיוחסים, כביכול, לר' יצחק כ"ץ, ראה להלן ליד הערה 31.

29. הכוונה לגליל פולין גדול (ביידיש: גרוס פולין), שפוזנא הייתה הקהילה הראשית שלו. התייחסו על המקום בו שהה מהר"ל בשנים שר"ב (או שר"ה) - שר"ה שנוכח לעיל, תלוי גם בחבנת המשפט "ונעשה שם [בפוזנא בשנת שר"ב] ראש הישיבה ואב"ד שנית". מהו "שנית" האם רצונו לומר שכבר היה אב"ד דפוזנא קודם לכן, דהיינו לפני שר"ה, או כוונתו שסימס שוב ברבנות, לאחר שהיה רב בעבר במונציה.

30. מיד עם יציאתו של מהר"ל מפראג, באותו חודש - אייר שר"ב, בא לשם ר' מרדכי יפה בעל הלוששים ונתקבל לבדו, כפי שכותב ר' גאנז (שם). שמא יש קשר בין הדברים: עזיבתו של מהר"ל וקבלתו של ר' מרדכי יפה לרב לא ידע גם אחר כך, כאשר עזב מהר"ל את פוזנא, בא לשם ר' מרדכי יפה למלא את מקומו. ראה ליד הערה 31.

המהר"ל מפראג וחיבוריו

11

אמר שר' הספיד בפראג את ר' עקיבא גינצבורג (פרנקפורט), שהיה דרשן בפרנקפורט דמיין ונודע בצדקתו. ההספד נדפס בשם "הספד על פטירת חכם", פראג ש"ת. י" בשנת זו גם נדפס ספרו "באר הגולה", והוא "פירוש על מאמרים אשר עליהם באה השאלה מבני אדם אדם נדפס ירדו לעומק מצולה", כאמור בשער. בהקדמת הספר כותב דבינו "נמצאו קצת אנשים אשר לא בשערי התלמוד ומצאו בו דברים אשר גבחו מהשגת שכלם... יתנו דופי בקצת מאמרי הדף אשר באו אותן בשתי ידיים". כלומר, כוונת דבינו גבחו מהשגת שכלם... יתנו דופי בקצת מאמרי הדף אשר באו המהר"ל אינו מזהה את הכתובת אשר אליה מכוונים דבריו, אך כבר נמצא שכוונתו בעיקר להקפדות נגד התלמוד של כמרים ומשומדים. הספר היה נחוי במיוחד משום שפראג הייתה מרכז לפעילות נוצרית נגד התלמוד, והמהר"ל נחלץ להגן עליו. מן הסתם לא היה יכול להזכיר בפירוש את בעלי מחלוקתו הנוצרים, מטעמי צנוות, אך ספק אם היה לו בכלל עניין לחזק כוונתו כן מתפלמס רבינו בספר זה בחריפות רבה עם ר' עזריה מן האדומים אשר בספרו "פאור עינים" זלול בכמה מאגדות התלמוד ובמיוחד בכריזמות של הדף.

פטירתו

בשנת שס"ג, בעקבות מלשינות, היחה קהילת פראג בצרה גדולה ועמדה בסכנת גירוש. בשבת, ט' באב, נאסרו כמה מראשי הקהילה ובתוכם המהר"ל, "עד שריחם השרי עלינו ובהוצאה גדולה סך רבה ובהשתדלות גדולות, ונסתרו מהתפיסה על ערבות בעד סך גדול". בשנת שס"ד בקש המהר"ל מהקהילה למרוק מעליו חלק מתפקידיו, ונבחר ר' שלמה אפרים מלונטשיץ למלא מקומו כראש ישיבה ודרשן. ראשי הקהילה בקשו מהקיסר לאשר את המינוי וכתבו שהמהר"ל חלש וחזק למנוחתו, והוא עצמו מבקש למוות במקומו רב אחר. חמש שנים אחר כך, ביום ה', י"ח באלול שס"ט, נסתלק המהר"ל לכית עולמו.

במגילת היוחסין נאמר על המהר"ל וזנתו:

ושוכבת עם בעלה הנאון בזיון קבר א', וכתב על חלק הציון שלה בזה הלשון. ואמתי אשר הואל, פערל בת ר' שמואל. ולא נזכר אצל שניהם שם רב או רבנית מרוב חסידותם. וכותב יעמוד לנו ולכל ישראל. והבנין הוא שמואל וגדול למראה מאוד.

32. על ר' עקיבא גינצבורג ראה: מ' הורוויץ, "רבי פרנקפורט", ירושלים תשל"ב, עמ' 26-27. עובדה מצויה כי בשער של החסיד ממוציא מהר"ל בהנארים מופיעים: "מופת זוריע ריש מדינתא ודינא כרב אשר ודינא", אולם לא כתוצאה בזה דף, ואולי אין זה אלא מקרה.

33. ראה: א' דוד, כרוניקה עברית מפראג, ירושלים תשמ"ח, עמ' 18-19, 44. בשנת שס"ג התכנסו בפרנקפורט בערים מעשרים ושיש קהילות בגרמניה לאסיפת חיונים כדי לניס כספים לשחרורו של המהר"ל מפראג. ראה: א' דוד, רבי חיים ב"ר בעלאל מפריזבורג, ירושלים תשמ"ו, עמ' 38 (לא מצאתי סינון לידועה זו במקור שמצין אליו זיכרון).

34. ר' שלמה אפרים מספר בהקדמה לספרו "עמודי שש" שחונן מלבוב לפראג, וקבל את תפקידו בחודש אדר מספר. המהר"ל המשיך לשאת בתפקיד אב"ד פראג עד יום פטירתו. ראה למשל בספר "יוסף דעת", מאת ר' יוסף ב"ר יששכר מפראג, מעבר לשער: "בהסכמת מו"ק ורבנו גאון עולם ועמודי פראג יצ"ו, הנאון הגדול מהר"ל לב אב ב"ד חלק פראג, והנאון הגדול מהר"ל אפרים ד"ר דק"ק פראג, והנאון הגדול מהר"ל יצחק ל"ץ חתן הנאון הגדול מהר"ל. הספר נדפס בפראג בשנת שס"ט.

A. Stein, Die Geschichte der Juden in Boehmen, Bruen 1904, p. 41-42; Bondy - Dworsky, Zur Geschichte der Juden in Boehmen, Maahten und Schlesien, 2, Prag 1906, p. 10.

המהר"ל מפראג וחיבוריו

זה הנוסח שקבע המהר"ל אך אחר כך שינו הנוסח שלו וגם הוסיפו לחקוק על המצבה כהנה וכהנה.³⁴
בשנותיו האחרונות הספיק המהר"ל לכתוב לדפוס את הספרים "תמורת ישראל", והוא על "סדר מתן תורה" (כאמור בתכנית שהתווה המהר"ל בהקדמה לספרו בבורות ה'), העוסק בתורה מן השמים ותורה שבעל פה, ו"נציח ישראל", על הגלות והנאולה העתידה, פראג ש"ט-ס"ט; "אור חדש" על מגילת אסתר וענייני פורים ונסתח לו חיבור קטן בשם "נר מצור" על ענייני חנוכה, פראג ס"ט.

לימוד תורה וספרי הלכה

דרכו המיוחדת של המהר"ל באופן הנכון ללימוד תורה של מבוגרים וצעירים, והתיקונים הנחוצים שתיקן בדרכי הלימוד בישיבות בכלל ובלימוד חינוקות של בית רבן במיוחד, ידועים, ואין כאן המקום לחזור עליהם.³⁵

מפורסמים גם דבריו של בעל חוסמות יום טוב בהקדמה לפירושו למשנה, על רבו המהר"ל: שנתמק בשיבה הדין הזה לביט במרה הנדלה היא מרה הגמרא כמפורסם. הדין דרש לרץ למשנה. עד הנחמדי חבורה חבורה... ותחמקין יום יום פרק מפרקי המשניות והנדרין חלילה חלילה. ומאז ה' והנה זאת חזק ולא יעבור, לא בלבד בק"ק פראג אשר בה הרה נתנה מתקן הנכח, כי אם גם בשאר קהלות קדושות ורחוקות. קיימו וקבלו עליהם ללמוד בישראל.

ר' שלמה אפרים מלונסרין, שהלך בדרכו של מהר"ל בדבר הצורך בתיקונים בדרכי החינוך, כתב:
השכני אבי הראה את העדלה הנדול הבא מן לימוד המשניות אשר יסד הגאון מהר"ר ליב ז"ל מה ק"ק פראג בכל בתי כנסיות, ללמוד בתכונתה אתר התפלה פרק א' (עמודי שיש, פרק מספר נספח המורה).

34. הכתובות של בני מבטני של רבינו נדפסו במלואן על ידי מוגלס, מס' 182, עמ' 272-273. המצבה נסמכה פעמים אחדות שולש פעמים מאליו לחוש אותה, בפעמים האחרונות בשנים תמ"ד ותקע"ה. לסיכ ספק אם הכתובות שנמצאות בה כיום הן אותה לחלוטין למח שנכתב על בני המצבה בסמוך לסירתו. בקטעים מהמצבה המובאים במגילת החוסין יש שינויים מסוימים וראה לחן נוסח מגילת החוסין במלואו.

35. ראה למשל דרך החיים, פרק ו', בסיום הביאור למ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, ד"ה "אמר יהודה בן בעלאל... יש לעיין בענין לימוד הדור הזה, המהר"ל מונה שם את המגמים שיש לדעתו בסדר הלימוד הנהוג בדורו ואת הדרכים לחיטוט (בין השאר הוא מבטח הצלחה רבה לשומעים בקולו וחוללים בדרכו: "אם ישמעו התלמידים התנונים, אשר בנחת להתגבר בארי בתורה ולעלות מעלה מעלה, עד שכל חכמי הדור יהיו נחשבים אליהם כקליטת השושן"). עם זאת, ידוע כי בימי חייו הצליח רבינו אך במעט להשפיע על אופן הלימוד בחורים ובישיבות, והוא עצמו מקונן על כך במכת מקומות. נציין כאן דוגמה אחת. ר' יוסף יונתא האן מפרנקפורט כותב: "והנאון מהר"ר ליווא ד"ל מפראג כתב במסר מר אריה שלו (זכרים ו...) שאל יתחיל האדם ללמד את בנו סדרא אחרת קודם שיגמור סדרא שלפניה, ואם לא כך בבלות השנה אין ביד הדיקט רק מעט מסדרא זו ומעט מסדרא אחרת, רק ילמוד סדרא אחת עם החיבור שיבין הדיקט לטוב, ואחר כך סדרא אחרת... וכן תמיד עד שיתחיל ללמוד משניות. אבל אני (הכותב) לא ראיתי מי שמקפיד על לימוד כזה (יוסף אופק, פרנקפורט דמיין תרפ"ח, עמ' 284). סיכום קצר בענין זה ראה: עובדיה, עמ' דרך-דרכ.

כדאי להוסיף
פירושים. בשע
נדפס בו
אב"ד והו
נערים ל
גמרא מ
דרך א
הספרים ש
ההלכתי יחי
בענין עגונה.
כגון סוגיות
"נר מצור", ו
חילו לאגדה
שהיה מגדול
בהלכה, וכגון
חידושים בני
ההלכתיים
אולם א
נדפס על

המהר"ל מפרגא וחיבוריו

13

כדאי להוסיף כי המהר"ל הדפיס בסראג בסוף ימיו, בערך בשנת ש"ס, מסכת נדה בלי שום פירושי.

נרפס בהדרגה על פי הגאון הגדול מופת דורינו עטרת ראשינו מהר"ר לייב ש"ן [ושיחה נצח]

אב"ד ור"מ ר"ק פראג המעשירה, אשר כנפשו ובמאורו רצה לזכות את ישראל וקנים עם

נערים ללמוד דרך חיים ותוכחות מוסרים, שיכנסו כבתי תורה שבעל פה כאשר תהיה להם

גמרא מיוחדת, אשר כל איש כידי ישאנה ועל אצבעותיו יקשרנה, ואז על לבו יחקקנה... וילך

בדרך אשר דרכו אבותינו לחזור על למודם חמיד בכל עת ובכל שעה⁴⁰.

הספרים שהדפיס מהר"ל בחייו עוסקים באגדה – בחגות ומחשבה, ולא בענייני הלכה. החיבור ההלכתי היחיד שנדפס בחייו הוא חיבור קטן מודמן, שהיה בו כנראה צורך לשעתו, והוא המסק בענין עונות. נושאים הלכתיים אחרים שנמצאים בכתביו הם נספחים הבאים אגב הדיון ההגותי, כגון סוגיית השמינים והמתילות שבהם יש להדליק נרות חנוכה ונרות שבת, שדן בהם בספרו "נר מצוה", ואיסור "שתם יינם" שעסק בו הרבה. השאלה היא האם המהר"ל נתן כל, או עיקר, חיילו לאגדה כדוגמת חברו וממלא מקומו ר' שלמה אפרים מילוטשיץ, בעל "עוללות אפרים", שהיה מגדולי דורו אך ספריו המה בדרוש ומוסר וכמדומה שלא מצאנו ממנו חיבור או תשובות בהלכה, וכנראה שלא נזכר שמו בענייני הלכה.

אולם אין ספק שהמהר"ל הרבה לכתוב בענייני הלכה, אולי לא סחוט מבענייני אגדה, הן חידושים בש"ס והן בהלכה למעשה, וכמו כן השיב תשובות רבות לשואלייו. משקלם של חיבוריו ההלכתיים בולט מאוד בכתבים שהופיעו לאחר פטירתו.

38. עותק של מסכת זו (כנראה יחיד בעולם. בלתי שלם) נמצא בספריית שנטר בניו יורק.

39. כלומר: במספר.

40. ביצוע המהר"ל התבסס על שהדפיס את התוספות על הדף יחד עם הש"ס. לדעתנו פגע הדבר בלימוד המצא כי במהרהים ללמוד תוספות טרם שיראו הטוב את העיקר, וגם טרם שנתמסעו החזרה והשינון. כנגד זה דוש ללמוד בדרך הפשט ושיחה עיקר הלימוד ב"פיהם ובכשונם", כלומר לחזור ולשנן הטוב (נתיבות עולם נתיב התורה פרק ה', ערות). אך דומה שבחפזות גמרא זו גילה המהר"ל חידוש נוסף בדבר אופן החזרה והשינון הרצוי, לנערים ומבוגרים גם יחד. כבר העירו כי לא מן הנמנע שמהדורות התלמוד שנדפסה בקראקא בשנים שר"ו-ש"פ, עם פירוש רש"י בלבד חללא התוספות (בקצת מקומות הופיעו ביאורי מילים לפי ספר הערוך) גם היא נדפסה בהשפעתו של רבינו.

עם זאת מובן כאלו שהמהר"ל העסיק בלימוד הש"ס ולא אלא כנגד הלומדים שלא ביושר ובדרך אמת (אגב: במאמר "תשובות מהר"ל מפרגא הנזכר למעלה בעזרה עז, כתבנו על הספר "חידושי גמרא" מאת ר' שמואל כ"ר אלעזר מאמטא, והוא לקט של חידושים על מסכתות כתובות וקידושין מתוך ספרי שרת שונים. את הספרים מצא המתבר, לדבריו, בספרייתו של רבו ר' יהודא לוואי אב"ד ור"מ דק"ק ניקולשובוג. סברנו – וכך סוברים גם אחרים – שהכוונה למהר"ל מפרגא, אך נראה שזו טעות והכוונה לר' יהודה ליב אילנבורג, שהיה אב"ד ניקולשובוג בשנת פ"ד. ראה א' שייקא, בתוך: אסופות, ח, תשרי, עמ' קצב).

לכתבים של המהר"ל שנדפסו בחייו אפשר להוסיף סידורי תפילה שנדפסו בהשגחתו, ושמו נקרא עליהם. בסידור שערטו הפרקדים הידועים ר' עזריאל ובנו ר' אליהו מוילנא, שנדפס בפרנקפורט דמיין בשנת תס"ד, נאמו שנוסח התפילה נקבע על פי סידורים ישנים "שנדפסו בימי הגאון ר' ליווא... אב"ד ור"מ בק"ק פראג" (הסידור של ר' עזריאל ו"י אליהו נדפס אחי כן פעמים אחדות: בגילון חצ"ג, בשם "דרך שיח השדה", ועוד). ואכן, בהוצאת גדלין העורכים כתבים נגד המשיבים עליהם: "ומי שיש לו מוח בקדקדו ישיביל ויבין שלא עלינו חלונתו כ"א על הגאון הגדול מוהר"ר לוואי", שהשגית על תוספת הסידור ועל הנוסח שלו. בהוצאת אלטונה חפ"ט של הסידור כתבו במפורש שהסידור נדפס על פי הסידור של המהר"ל עצמו.

שחזקתו על ידי סופר ובגליונותיהם הוספות ותיקונים בכתב יד קדשו של מהר'ל, נדפסו בשנת תשס"ו, אין ספק שרבינו, אשר שמר לעצמו העתק מתשובותיו, ואף דאג להעתיק אותן העתקה חסדית, אין סופר מימיו, התכוון להדפיס בזמן מן הזמנים. כתב-היד של התשובות נמצא בכרך נקיה ביד ספר יומיו, ואלוהים גטליק רוסטברג אב"ד במדינות שוואבן, בגרמניה.

סוהיה שייך לחלמידו של רבינו, ר' אליקים גטליק רוסטברג אב"ד במדינות שוואבן, בגרמניה. תשובות נוספות נדפסו בכמה ספרי שרת של גדולי הדורות, כגון בשו"ת הב"ח סי' ק"ז (תשובה לשאלה ששאל הב"ח מאת המהר"ל), שו"ת "איתן האורח" סי' ל"ז, בשו"ת הסימן (בדבר דין ודברים בדין ממונות בין שני תושבי פראג. מהמהר"ל חולק שם על ר' אברהם רמאפורט, מחבר איתן האורח) ושרת חינוך בית יהודא, סי' ע"ה (תשובה לרבינו אל ר' יהודה ליב ב"ר חנוך מלודבור, חלמידו של המהר"ל, בדבר אותיות ה' וק' שרגליתו נוגעות בגנן). מספר ניכר של תשובות מההר"ל נזכר בספרי הפוסקים⁴⁴. תשובה לתשובה מצטרפת וסיכומם מלמד על התכתבות מסועפת של המהר"ל עם שואלים רבים, ובתוכם מגדולי הדור, אשר פנו אליו בשאלותיהם. מההר"ל מתלה כפוסק מובהק בדורו, אשר אליו פונים מקרוב ומרחוק. בידינו, למרבה הצער, מהר"ל דלים מהתכתבות זו. נראה כי בעל "בית חדש" הוא המרבה ביותר לחביא מדברי רב שרירים דלים מהתכתבות על הסוד, הן ממה שקיבל מהמהר"ל באופן אישי - תשובות רבינו, בשרת "בית חדש" ובספרו על הסוד, הן ממה שקיבל מהמהר"ל באופן אישי - תשובות

נדפסו בספרי חכינוק לרב י"ב זולטי, ירושלים תשמ"ד, עמ' רסד-רע"ג, ראה הערה 29. חזר ונדפסו בשרת אסיפת חכמים החדש, ירושלים תש"ע.

44. אימורים של הוראות וחשיבות של המהר"ל, ראה לדוגמא: ב"ח טור א"ח סי' קצב (כתוב שהמהר"ל ביטל מנהג העולם בדיקות אשכנז ופולין, שרעט שהמזמן אומץ "נבד" שאכלו משלו ובטונו היינו, וזו שלא יאמי המבד" כי אם נבד" שאכלו משלו, "נחמשה נודחו בכל המדינות וכן נוהגין העולם ממנו והלאה", בלשון הב"ח, ב"ח, י"ד סי' א' ר"ק ראיה כדע ל"ש הרב מהר"ל בר צלאל מפראג, שלא לשלוח בשר שחוט על ידי שליח וכו' על ידי פה"א ב"ח סי' כ"ה (בערך שני עשרות). רעובדא כה"ג אחא לפני הרב הגדול כמהר"ל ל"א מפראג ד"ל וראיתו מה"א פה"א, ש"י מ' רשאלה את מה הקדוש כמהר"ל ל"ב ב"ר צלאל מפראג מנוחתו כבוד. שרת ב"ח החדשות סי' כ"ה ר"ק מלמד בעטנה א' בלובאל בשנת ש"ס, והמסק שולחי ל"ד הרב הגדול מהר"ל בר צלאל מפראג, איה פה"א לבלול סי' נ"ה (בערך עונה אחת למהר"ל). הניצו ל"ד... מסק דין שיצא מבית ד"א רבא דהדות כה"א מה"א ב"ר מהר"ל ו"ר מסואל ב"ר משהל פ"יגוש אב"ד פרישילא בעין מצה נוסחת, הנוכר בשרת בית יעקב כה"א מה"א ב"ר מהר"ל ו"ר מסואל אב"ד גרמני, סי' ס"ח. נעת נדפסה התשובה בנידון המצה הנפוחה בשרת ר' מ"יגוש מקראקא, ירושלים תשס"ד (המסביר שאכן האב הוא המהר"ל, בתוך ספר שאלות ותשובות אסיפת נאונים החדש, ירושלים תש"ד).

נחת נחת התשובה שהשיב רבינו אודות העגונה מביטום (ראה למעלה, ליד הערה 29) השיב מההר"ל לפחות מהתשובה בענין עגונות (ואולי הן התשובות שהשיב לב"ח ומהר"ם מלובלין, הנוכחות). תשובה זאת מוכיח כי מהתשובה שלו בענין העגונה מביטום: "ולפי מה שהשבנו אנטו בתשובה אחת דלא בעין וקברתי...". היה במה שהשבנו שלו בענין העגונה מביטום: "ולפי מה שהשבנו אנטו בתשובה אחת דלא בעין וקברתי...". תשובה זאת מוכיח בשרת "פני יהושע", ל"ר יהושע ב"ר יוסף מקראקא, חלק ב, תקנות עגונות סי' סא. נאמר שם: "אחרי ראיתי תשובה הרב מהר"ל מפראג וזהו בעין עגונה א', וכתב על תשובת מהר"ק הר"ל [בשורה קכא. מהר"ק מה"א מה"א משהל לפי תומן. שפי שטסק לדורות על פי תשובת מהר"ק וזו עתיד ליתן את הדין. מהר"ק מה"א מה"א מה"א וזו גם בשו"ת התשובות על העגונה מביטום, אך בשחתו הוא כותב שהסומק על מהר"ק אי אפשר למחות בידו, ואינו דוחה לנפשי את דברי מהר"ק. מכאן שהתשובה שמזכיר בעל שרת פני יהושע היא תשובה אחת, שבה הוא מחסיר.

יש לזכור כי גם המלומד חידוע אודות עוף שנשחט ולא נמצא בו לב, גם הוא סובב על הוראתו של מההר"ל המשיך את העוף "מטעם חודא היה לה לב ונאבד לאחר השחיטה, דאל"כ שלא היה לה לב הוי דבר שאי אפשר לה לזכות אפילו רגע אחד. ראה שרת חכם עבי סי' ע"ו (תשובה ר' נפתלי כ"ץ בעל סמיכת חכמים, דין ונכד לרבינו) סי' ע"ו (תשובה חכם עבי). שרת נשאל עוד ל"ר דוד אופנהיים, חלק י"ד סי' ב' וחלק ד' חלקי שרע, י"ד סי' ב'-ד עוד חכמה. האור המלומד: ר' ראובן פרגליות, "לחלוצות אנשי שם בלוב", סיני, כט, תשמ"א, עמ' שפא-שפ"ח.

המהלך מפראג וי
לשאלות ששאל מדיכני - והן מתשובות המהלך ל שנישלו לאחרים והגיעו לידיעתו של
כדאי להכיר גם קינה שחיבר רבינו על חורבן ירושלים, שנדפסה לאחרונה⁴⁶.

מנהיג הדור

לשאלות ששאל מדיכני - והן מתשובות המהלך ל שנישלו לאחרים והגיעו לידיעתו של כדאי להכיר גם קינה שחיבר רבינו על חורבן ירושלים, שנדפסה לאחרונה⁴⁶.

הכו של רבינו הייתה לעקוב על צרכי הרבים ולהשיג בקפדנות על ענייני הציבור בקהילה. שבתן סימס בדבנות. ר' משה ב"ר יששכר הלוי, מחבר הספר "באר משה" (ביאור המילות ביהדות בחומש ובמגילות, ספר עזר למלמד תינוקות של בית רבן), כותב בהקדמה למהדורה השנייה של הספר, מראש שלב: "היה צו ק"ק פראג... הגאון מוהר"ר ליב ע"ה... דער חוט געבן אויף אלי, וזאת השטח רבאן בפראג, הגאון ר' ליב נתן השגחתו על כל דבר". הוזכרו למעלה התקנות שהתקנו במדינת מורביה והתקנות החברה קדישא בפראג. ידיעות גם תקנותיו בענייני שדכנות: תקנות במדינת גרמניה בשרית ר' יחידה סימא הייל (גבו של בעל "קרבן נתנאל"), ירושלים תשל"ג, סי' ט. אל נדפסו בשרית ר' יחידה סימא מה שמקובל משנים קדמוניות. ר' יחידה סימא כותב בשם "התקנות שנתקנו דייני ק"ק פראג מה שמקובל מהר"ל מפראג, ונתקבלו תקנותיו כותב יחידה שנתקנה זו תהיה גדול ואיר שבידור ה"ה הגאון מהר"ל מפראג, ונתקבלו תקנותיו כותב

התקנות נוספות הן התקנות בית הכנסת אלט-נאיי, המיוחסות לרבינו. זהו לוח גדול, בכתב יד יפה, עם כותרת: "אלה התקנות ישנות מהא"י שבתבורה רבינו הגדול המפורסם [ו] מהר"ל וצ"ל במראג, וקצת מהנשים דבר"ל ראשונה דמתקריא אל"ש [אלט-נאיי שולן]. ושם אזהרות גדולות שלא ידבר שום שיהיה כלל בשעת התפילה מברך שאמר עד לאחר שמונה עשרה". לכאן שייכת גם מעילתו המסרעת לצדן מן העולם את המנהג הרע להטיל דופי במשפחות חשובות, שהיה מצוי במורביה, במסלן ובפראג. רבינו כתב על כך באריכות בספר "נתיבות עולם", נתיב הלשון.

46. באשר מדיכני היה שחי "בשני הקדוש" של אדמו"ר קאלין היה קונטרס ובו כתבי יד של המהר"ל שכתב את זכרית בקהילה זו הן מבינים גם כעת יד של ר' חיים וסאל, כתב ידו של החיפסות יום טוב וכתבים מהנ"ל שכתב אדמו"ר אביהם אביהם היה, על האצ"ר פירתי הקדוש במסלן, קובץ בית אהרן ישראל, שנה יא גיליון ה' מהר"ל, פת ספר.

47. קינה מבית הרב במדינת אלט-נאיי, מהדורה: "ירושלים מאר העולם, איכה כל טובה נעתם ונעלם". נדפסה בשם "מירוש סמל מפראג", לקט מסת מספרו של מהר"ל על חורבן, נביאים וכתובים, בעריכת ר' מנחם מנחם בשרית, ירושלים תשנ"ב, בחלק א' ונעזר של רבינו בקינות על החורבן נראה גם מפיטו אחת, שקבע לופ-בשרית בשרית, ירושלים תשנ"ב, בחלק א' ונעזר של רבינו בקינות על החורבן נראה גם מפיטו אחת, שקבע לופ-בשרית בשרית, ירושלים תשנ"ב, בחלק א' ונעזר של רבינו בקינות על החורבן נראה גם מפיטו אחת, שקבע לופ-

48. במה זה רב סימס, בבמה מהם נזכר בפרוש שמו של רבינו שתקן אותם, בענייני חובבים בעליה לתורה וחיבה, בשני מופעים מבינים שמתקנים של רבינו הקהילה ר' דוד אופנהיים ור' יחזקאל לנדא. התקנות עוסקות בבידור שנים של מדי התפילות ובמקלותו של בית הכנסת בכלל. אחד מהם: "כל בתי כנסיות צריכין להתמקין על ברכי ו ברכי [במשנה באב] על ציונים, ותקיעת שופר וקריאת מילה, וכן בהסלחות קודם ר"ה, ומכ"ש לברכו בשבת וברח"ל ב"ש, להשתתף על התפילה בברכ אר"ש [ס"ד טז].

התקנות העוסקות במה פסטים וחלות הקיים היום נכתב בשנת תר"ן. הנוסח המלא של התקנות נדפס בקובץ "קול התורה", חוברת יח, תשרי תשמ"ו, עמ' ו-ז-ס.

מן הענין להזכיר כאן תקנה אחת של רבינו, והיא שהוסיף פיוט אחד בקינות לחשיעה באב. המדובר בקינה המתחילה "ירושלים קודש חלוקים, איכה היתה משכן עולמים". וזאת הקינה הביא עמו איש ישר וחסיד מתושבי ירושלים הנזכר, וזיהו מ"ו הגאון במוהר"ר ליב וצ"ל אשר היה אב"ד ור"מ דק"ק פראג לאומרה כדי לעורר הלבבות. נדפסה בראשונה, נראה, בקינות כמנהג פולין עם פירושם של ר' אשר ב"ר יוסף ור' חיים לימשיץ, לובלין שצ"ל, ואחר יחזקאל רביס (ראינו את הקינות הוצאת אמסטרדם תקרי"ך).

על המסורות האחרונות נודעו לי מדבריו של ר' יצחק דוד אלטר, צמנות, חובות ה', תשרי תש"נ, עמ' קט-קכ'.
מקור שלישי הוא מסר של ר' ישעיה וואלף ציקעוויץ, "מסורים נחמדים מחבעש"ט והרה"ק מהר"ל מפראג, זיטאמיר
תלמידי דוד ג. בסמוך של ר' יצחק מסקווירא "זיטור אדמר"... אודות הענין מהנולם שעשה המהר"ל כידוע ומפורסם
על זה, ציטט בארזיכים

כאשר פנים אהת רצתה נפשו

סודתה והתעטף בטלית ותפילין ואחר כל אלה עלה לשם וכאשר ירד אמר היום

לעלות עוד שם שום אדם.

מי שעשה במוחד פרסום לסיפור הגולם הוא ר' יהודה יודל רוזנברג. בשנת תתת

לאור ספר בשם "נפלאות מהר"ל המספר כיצד הציל המהר"ל את קהילת פראג ממהלכת

בסיוע הגולם אשר יצר. נאמר שם כי מחבר הספר הוא, כביכול, חתנו של רבנו ר' א

וכתב-היד של הספר מקורו בספריה שבעיר מיץ (שלא היתה ולא נבראה). כידוע, סיסיא

אלא מעשיה סרי' רוזנברג חיבר אותה בעצמו י.

חיבור אחר שחיבר רוזנברג וזלה אותו במהר"ל הוא הגדה של פסח עם פירוש מאת

מברא, ווארשא הרס"ה (נדפסה אחר כך כמה פעמים). גם ההגדה הועתקה, כביכול, ממהלכת

יד שנמצא באותה ספריה שבמיץ, וגם כאן נאמר כי הכותב הוא ר' יצחק כ"ץ חתנו של

רב הקהלים של המירוש שבתגדה אכן הם של המהר"ל, והם מלוסטים מספרו "גבורות

החפץ חן מנהגים ונוסחאות שצריך רוזנברג להגדה הייחוס אותם למהר"ל, אינם אלא

דיוקין.

תלמידיו

ר' מאיר מעלש כותב שהמהר"ל הורחק מתוארס, ועל כן "לא סמך ידיו על שום אדם אלא על תלמידיו בלב ידיו, וגם הוא לא עלה לס"ת כי אם בשם רבי יהודה ברבי בצלאל, וכן נהגו במערתו כל ימי חייו, וגם הוא לא בדיו האחרים תלמידים רבים, ובמקורות רבים בני חתנו ר' יצחק כ"ץ חתנו של ר' מאיר שהמהר"ל היה מרביץ חזקה עצום. לדוגמה, במוקס "מזכיר בוך" (הזכרת נשמות) של ר' חפץ חפץ אל-מאיר נכתב עליו: "אשר האיר נבוכי לבבות אלפי רבבות באור התורה בפלפול במאמרו הכמות והמקומות והמקרים". כמה מהתלמידים ידועים.

התלמיד הראשון במעלה הוא ר' יום טוב לימון הלל, בעל הפירוש "חוססות יום טוב" על המשנה שבפרק בתקנות לפירוש נראה שחיבר אותו בהשפעתו של רבינו. הערצתו לרבו היתה כה גדולה עד שקרא לבנו הרביעי, שנוצל בסמוך למעירתו של מהר"ל, בשם יהודה ליווא.

ג. ר' יום טוב לימון המהר"ל של חפץ חפץ, והוא סיפור על גיבת אביו החושן שהמהר"ל הצליח למצוא מהלכת נחש בהשפעתו של ר' יום טוב לימון. מעשה נחשת הוא השם "נחשת מהר"ל", מעטוקוב תרל"א, המתאר היכרות במהלך חן המהר"ל חן ספר. יש המאמר בשם השם (נחשת) המתבאר הוא חב כי מורש, סודים ומסכת בוארשא. גם הראשון אשר סיפר על מהמטות המערים שהוצא לאור רוזנברג הוא ר' מנחם מנדל עקשטיין בספרו "ספר יחוד מלך כל המעשים והמקומות שנוגעים שם הענין בריאה על ידי ספר יצירה, ולבנו א-אמיתית הס' מלכות מהר"ל, שם סיפר שיש עוד ר' קבלה הוא שברא [מהר"ל] גולס". וראה הרב אברהם בנדיקט, "הגדה מהר"ל או אמת מהר"ל, מהר"ל שם י' המהר"ל, גולס ו-ג, עמ' קכ-קכ"ג.

ה. במקום אשר במעלה כותב מעלס, "ואל מבר אצל שיהם [במצבה של מהר"ל וזונתן] שם דב או רבנית מרוב

המחשבות. נחש שערב שם רבית המלכה לאדם בשם ר' אברהם בן אלמנוד וויינש, שהדפיס את הספר "תורה אור" לר' יחזקאל וויינש שפרו המהר"ל חותם בספרו "נאמן יהודה ליווא בן לארא בצלאל דל ריש מתיבתא דק"ק וזו היה המהר"ל גם אביר פראג, אך נמוך מהלכות ואז.

המהר"ל מפראג וחיבוריו

ה' אליהו ב"ר משה לואנץ, ה'בעל שם" מורדמיזא. בהסכמת שלו לספר "גדולת מרדכי", שנזכר למעלה, הוא מזכיר את מהר"ל כרבו.
ה' אליקים גטשליק רוטנבורג, רב המדינה בשיובן, גרמניה. חיבר ספר "גאולת הנר", ביאור לתרגום המש מגילות, פראג ש"ע". בחיבור זה הוא מזכיר את רבו המהר"ל. נפטר בערך בשנת ת"ז.

ה' יוסף ב"ר יששכר מפראג, מחבר הספר "יוסף דעת" על מירוש רש"י לתורה, פראג שס"ט, והוסיף בעצמו דברים רבים בגוף הספר. בדף לד, א ד"ה נכנס אחרון כתב "הקדשה מורי מהר"ל מפראג נר"ר".

ה' יעקב הלוי הורוויץ משברשין, אחיו של השל"ה הקדוש. בהנהגותיו לספרו של אביו "יש נחליך" הוא מזכיר את המהר"ל כרבו. נפטר בשנת שפ"ב.
ה' יעקב ב"ר יצחק הלוי פולאק, "אחד מחומסי ישיבות במדינת פולניא", כאמור בשער הספר "חקם עדות ביעקב" (מסק על ענוה). בספר קטן זה, הנוזכר למעלה, נדפס מסק של מהר"ל ואחריו מסק ארוך של ר' יעקב זה, המתחיל: "שאלו שאלתי את מורי אב"ד סק"ק פראג...". נפטר בגיל צעיר. הספר נדפס "למען ההיינה שמחיו דרובנות בעולמו וכדי שלא ישכח זכרך כאמור בשער.

ה' יששכר בער איילנבורג, מחבר שר"ת "באר שבע" וספר "צדה לדרך" על מירוש רש"י לתורה. בהקדמה לבאר שבע הוא כותב ששלח את החיבור אל "מ"ו הנאון המופלא מהר"ר מרדכי יפה בעל הלבושים... ואחד"ל שלחתי הכל לק"ק פראג ביד מ"ו המופלא אריה דבי עילאה ותתאה גבר במבין ר"מ ואב ב"ד כמהר"ר ליב וצ"ל וחתנו הבא למלאות מקומו... כמהר"ר יצחק כ"ץ שי", וזכיתו ל"כ להסכמתם". מלבד רבינו ובעל הלבושים, אינו מתאר את המסכימים האחרים לספרו. התזכרים שם, בתואר "מ"ו" (ומורי ורבי).

ה' משה שד"ל ב"ר אברהם, דרשן בק"ק פראג. הוציא לאור הנדה עם מירוש משלו וכן ערך את המירוש הישן למחזור כמנהג האשכנזים (המירוש שנדפס במחזורים הגדולים, במהדורות המולין, פראג שס"ה. על פי מחזור זה נדפסו אחר כך עשרות מהדורות של המחזור. בהגדה שלו, "חלקת מחזקק", פראג שס"ו, בדף יב, א כתב: "ומורי הנאון בספר גבורות ה' כתב...". נפטר בשנת שס"ו.

ה' שמואל ב"ר מנחם כ"ץ, הנקרא שמואל מקשן. חיבר ספר "תחילת דברי שמואל" על מגילת אסתר, פראג שס"א, וספר "בית דין של שמואל" על מגילת רות, לובלין שס"ו. בהקדמה לספרו הראשון הוא כותב "ומורי מהר"ל י"ץ... הוא אשר נתן לי רשות להדפיס הספר הזה, ובודאי לא נתן רשות אלא למי שראוי לזה".

משנתו לדורות

המהר"ל זכה כבר בחייו, ועוד יותר לאחר פטירתו, להערצה רבה שקשה למצוא כמותה. כבר בימי חייו העריכוהו בני דורו הערכה מופלגת שאין דומה לה אצל גדולי דורו וגם לא בדורות המערות לו, שלפניו ושלאחריו. התוארים שזכה להם המהר"ל אינם נמצאים אצל אחרים. הדבר

המהר"ל מפראג וחיבוריו

מחבר: ר' יצחק אייזיק ווארמער
תרגום: ר' יצחק אייזיק ווארמער
הוצאת: ר' יצחק אייזיק ווארמער
הדפסה: ר' יצחק אייזיק ווארמער

20

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

במיוחד עסקו בכתביו של רבינו צדיקי מסיסחה וקוצק, וממשיכיהם בדורות הבאים. על ד
שמה בונים מכסיסחה אף מסומר שבחי לו את המהרל לרבו בעולם העליון. למעשה, לימוד
ספר המהרל משותף לכלל החסידים, עד ימינו אלה, ובשם הצדיק ר' אשר מקארלין נאמר
ספר המהרל כהגם ונמצאים בבית מביאים יראת שמים בלב האדם.

היו אחר של עוסקים מובהקים בחורתי של המה"ל הוא אנשי "תנועת המוסר", מיסודו של הצדק ר' ישראל סלנט. דעיונותיו של המה"ל הם מיסודות דרשותיו של תלמידו הגדול של ר' ישראל, הוא ר' שמחה זיסל מקלם, ושל רבים מהבאים אחריו כגון ר' ירוחם ליבוביץ ממיר עד כדי כך, שתלמידו ישיבת מיר שנמלטו בעת השואה לשנחאי שבסין ועברו שם את שנות מלחמת העולם השנייה, הדמיסו בשנחאי בשנת תש"ו מהדורה מצולמת של מרבית ספריו של הרב. גם עניינם של בני הישיבות מחוג זה בחורתי של רבינו נמשך והולך עד ימינו אלו.